

**KÜRESEL AFETİN YEREL YANSIMALARI:
COVID-19'UN BİTLİS ESNAFI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Dr. Öğr. Üyesi Celal İNCE

ÖZET

COVID-19 küresel bir afete dönüşerek toplumsal hayatın birçok alanını derinden sarsan bir süreç oldu. COVID-19'un en büyük tehdidi insan sağlığına yönelik olsa da bu tehdit sağlık alanıyla sınırlı kalmadı. Şüphesiz COVID-19'un olumsuz etkilediği temel alanlardan biri ekonomi oldu. Yerel ve ulusal sınırları tanımayarak küresel bir afete neden olan COVID-19, yerel dinamiklere bağlı olarak ekonomi üzerinde farklı yansımaları ortaya çıktı. Bu yansımaların bir boyutu esnaflar üzerinden okunabilir. Bu çalışmanın temel amacı COVID-19'un yerel yansımalarından biri olarak Bitlis esnafı üzerinde ne tür etkiler oluşturduğunu sorgulamaktır. Bu kapsamda COVID-19 sürecinde Bitlis esnafının deneyimlerini elen bu çalışmada özel olarak esnafların sorunlarına eğilmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere nitel yöntemin kullanıldığı çalışmada Bitlis'te esnafılık yapan 16 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirildi. Görüşmelerden esnafların COVID-19 sürecinde daha çok kira ve çalışanların maaşlarını ödemedeki sorunlar yaşadığı tespit edildi.

Anahtar kelimeler: Afet, Salgın Hastalık, Koronavirüs, Ekonomi, Pandemi

**LOCAL REFLECTIONS OF GLOBAL DISASTER:
EFFECTS OF COVID-19 ON BITLIS TRADESMAN**

ABSTRACT

COVID-19 turned into a global disaster, a process that deeply shook many areas of social life. Although the biggest threat of COVID-19 is for human health, this threat was not limited to the field of health. Undoubtedly, one of the main areas that COVID-19 negatively affected was the economy. which does not recognize local and national borders and causes a global disaster, has different reflections depending on local dynamics. One dimension of these reflections was read on trades. The main aim of this study is to question what effects COVID-19 has on Bitlis trades as one of the local reflections. In this context, in this study, which eliminates the experiences of Bitlis tradesmen in the process of COVID-19. It addresses the problems of tradesmen. A semi-structured interview was held with 16 tradesmen in Bitlis in the study where the qualitative method used to meet this goal. We concluded from the interviews that shopkeepers had problems in paying the rent and employee's wages.

Keywords: Disaster, Epidemic Disease, Coronavirus, Economy, Pandemic

¹ Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, celalince548@gmail.com

GİRİŞ

Tarihsel veriler birçok afetin ekonomi üzerinde önemli hasarlar meydana getirdiğini göstermektedir. Küreselleşmenin çatallaşarak güçlendiği günümüz toplumlarında küresel ekonominin afetlere karşı kırılabilirliği daha da artmaktadır. Afetler bazı boyutlarıyla ekonominin gelişimine katkı sunsa da diğer yönleriyle en gelişmiş ekonomik yapıları bile zayıflatan bir karaktere sahip olmaktadır. Küresel ekonomi giderek afetlere karşı daha savunmasız bir özellik kazanmaktadır (Porfiriev, 2012). Afetler, aynı zamanda bölgesel ekonomileri de sarsmaktadır. Afetler kısa ve uzun vadede ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı yavaşlatmakta, yoksulluğu derinleştirmektedir (Benson ve Clay, 2003). Nitekim geçmişte Türkiye’de ortaya çıkan İstanbul depremi gibi bazı afetler Türkiye’nin ekonomik gelişimini derinden etkilediği gibi gelecekte ortaya çıkması muhtemel olan afetler de ekonomi için büyük bir risk oluşturmaktadır (Kadıoğlu, 2011). Bu bağlamda küresel ve bölgesel ekonomi giderek afetlere karşı daha kırılabilir bir yapıya sahip olurken afetin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri belki de açık bir biçimde COVID-19 sürecinde görüldü.

COVID-19 ortaya çıkmış olduğu Çin’den dünyanın farklı coğrafyalarına yayılmaya başladığında birçok ülke kısa vadede salgın hastalığı engellemenin ve etkisini azaltmanın en etkili yöntemlerinden biri olarak insan hareketliliğini kısıtlama, toplanmaları yasaklama önlemlerine başvurdu. Bu kapsamda uluslararası düzeyde insan hareketliliğinin engellenmesi için birçok yeni karar uygulamaya konuldu. Bu kararlar çerçevesinde birçok ülke arasındaki sınır kapısı kapandı, uluslararası uçuşlar durduruldu. Ülkeler arasında sadece insan dolaşımı yasaklanmadı aynı zamanda mal alışverişine bile çeşitli kısıtlamalar getirildi. Virüsün en etkili bulaşma yöntemlerinden biri olan fiziki temas mümkün oldukça en aza indirildi. Salgın hastalığın etkili olduğu birçok ülkede belirli sürelerle sokağa çıkma yasağı getirildi. Eğitim-öğretim faaliyeti gibi neredeyse bütün toplumu ilgilendiren birtakım işler uzaktan idare edilirken bir kısım işler de dönüşümlü olarak yapıldı. COVID-19 tedbirleri kapsamında yukarıda değinilen insan hareketliliğine yönelik bütün kısıtlamalar salgın hastalığın yayılışını azaltırken dünya ekonomisinin ağır darbeler almasına neden oldu. Küresel piyasa alt üst olurken uluslararası ticaret radikal bir biçimde azaldı. Finansal piyasalar büyük bir değer kaybı yaşarken ticari hayat durma noktasına geldi. Salgın hastalığın yayılımını engellemek için alınan radikal tedbirler sokakların boş kalmasına, üretim-tüketim dengesinin bozulmasına ve ticaretin aksamasına neden oldu (Göze Kaya, 2020: 222-223). Uluslararası toplumsal düzeni alt üst ederek küresel afetin ortaya çıkmasına neden olan COVID-19 yerel düzeyde farklı yansımaları oldu. Bu çalışmada da yerel düzeyde ekonominin nasıl etkilendiğini çözümlmek için ekonominin önemli bir bileşenini oluşturan esnafın COVID-19 sürecindeki deneyimlerine odaklandı.

1. COVID-19'UN EKONOMİ VE YEREL ESNAFLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Salgın hastalıklar ilk süreçte sağlıkla ilgili bir problem olmasına rağmen etkileri sağlıkla sınırlı kalmamakta birbiriyle ilintili olan ekonomi, siyaset, sosyal hayat olmak üzere hayatın birçok alanını etkileyen ve dönüştüren bir olgu olmaktadır. İnsanlık tarihinde farklı dönemlerde ortaya çıkan çeşitli salgın hastalıklar ekonomi üzerinde büyük izler bırakmıştır. Örneğin 542 yılında İstanbul'da ortaya çıkan veba salgını nedeniyle insanların evlerinden çıkmaması ticaret ve üretimin durma noktasına gelmesine neden olmuştur. Daha sonra yine farklı coğrafyalarda ortaya çıkan salgın hastalıklar birçok işin kesintiye uğramasını, mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca salgın hastalıklar vergilerin aksamasına ve tarımın yapıldığı bölgelerde tarlaların boş kalmasına neden olmuştur (Kılıç, 2020). Özellikle günümüzde ekonominin küresel bir boyut kazanmasından dolayı salgın hastalıkların etkisi daha da fazla hissedilen alanlardan biri olmaktadır. İmalat, hizmetler ve ürünlerin dolaşımı başta olmak üzere ekonominin neredeyse bütün sektörlerinin etkilendiği salgın hastalık sürecinde hızlı fiyat artışı, üretim, işsizlik, gelir ve gider arasındaki uyumsuzluklar büyük bir risk oluşturmaktadır. Ekonomik krizin zeminini hazırlayan bu gelişmeler devletler, özel teşebbüsler ve hane halkları için ekonomik stresin kaynağını oluşturan unsurlar olmaktadır (Şahin ve Demir, 2020: 57).

COVID-19'un küresel ekonomi üzerinde oluşturacağı etkiyle ilgili sabit bir bilgi olmasa da birçok tahminde bulunmaktadır. Bu tahminlerle ilgili 30 ülkeyi kapsayarak hazırlanan bir rapora (Fernandes, 2020: 2) göre, ülkelere göre değişiklik göstermekle birlikte GSYH'nin %3 ile 6 arasında bir kaybı olacağı düşünülmektedir. Diğer bir olasılığa göre bazı ülkelerde GSYH'nin kaybı %15'i bile bulabileceği tahmin edilmektedir. Hizmet odaklı ekonomilerin daha fazla etkilenebileceği bu salgın hastalıktan ekonomileri turizme ve dışarıya bağımlı olan ülkelerin daha büyük bir kayıp yaşayacağı öngörülmektedir. COVID-19 ekonominin bütün sektörlerini bir şekilde etkilese de yerel düzeyde farklı izler bırakmaktadır.

Küresel düzeyde olduğu gibi yerel düzeyde de COVID-19 öncelik olarak sağlıkla ilgili bir tehdit oluşturmaya rağmen gündelik yaşamı alt üst eden bir süreç olmaktadır. Bu bağlamda koronavirüs yerel olarak ekonomiyi farklı boyutlarda aksattı ve genel itibarıyla esnaflar üzerinde olumsuz bir etki oluşturdu ve oluşturmaya devam etmektedir. COVID-19'un yayılması ile birlikte fiziksel temastan kaçınılması ve bazı dönemlerde dışarı çıkma yasağının olması insanları yerel esnaf ile alışveriş yapmak yerine internet üzerinden alışverişe yöneltti. COVID-19 sürecinde yerel esnafla alışveriş azalırken devam eden ihtiyaçları karşılamak üzere e-ticaret aracılığıyla internet üzerinden yapılan alışverişte bir artış yaşandı (Güven, 2020). Diğer taraftan özellikle berberler, restoranlar, hac malzemeleri satan dükkânlar ve dükkânları uzun süre kapalı kalan daha birçok esnaf alışveriş olmadığı için büyük bir zarara uğradı. Devlet bazı teşviklerle bu zararı karşılamaya çalışsa da COVID-19 yerel düzeyde esnafları oldukça fazla etkiledi.

Esnaflar farklı düzeylerde COVID-19'dan etkilenmekle birlikte belki de en çok kayıt dışı çalışan kişiler bu etkiyi hissetmektedir. Orta ve küçük işletmeler ya zorunlu kapanmalardan dolayı ya da üretim, pazarlama ve satış sorunlarından dolayı işçileri işten çıkarma, belli bir süre kapanma yoluna gitmektedir (Alkan, 2020: 270). Dolayısıyla salgın hastalığın temel göstergelerden bir tanesi neredeyse bütün ülkelerde ekonomik yavaşlama ve daralmaya neden olması iken esnaflar bu süreci daha yakından deneyimlemektedir. Zaman zaman hareket kısıtlamasına yönelik tedbirlerin uygulamaya konulması esnaf ve sanatkârlar tarafından icra edilen faaliyetlerin durma noktasına gelmesine neden olmaktadır (Acar, 2020: 480). Bu bağlamda hareket kısıtlılığına yönelik tedbirler salgın hastalığın daha fazla yayılmasını önlerken özellikle bazı esnaf gruplarının büyük bir zararla karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma Bitlis'te farklı sektörlerde esnaflık yapan kişilerin COVID-19 sürecindeki deneyimlerine odaklanmaktadır. Farklı boyutlarıyla analiz edilebilen COVID-19, bu araştırmada Bitlis esnafı üzerinde oluşturduğu etkileri analiz edilmektedir. COVID-19 küresel ekonomi üzerinde derin izler bıraktığı (Fernandes, 2020: 2) gibi yerel esnafları da olumsuz etkileyen bir süreç oldu. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı TÜİK verilerine dayanarak hazırladığı çalışmaya göre 2016 yılı itibarıyla Türkiye'de toplam 1 602 182 esnaf bulunurken Bitlis'te 5 493 esnaf ve 5 972 iş yeri bulunmaktaydı.² Çalışma, Bitlis'teki bu esnafların koronavirüs salgın hastalığının olumsuz etkilerine nasıl maruz kaldıklarını, bu etkinin sektörler göre nasıl farklılaştığını, kapanma sürecinde esnafların ekonomik anlamda neler yaşadığı, bu kapsamda esnaflığın sahip olduğu riskleri sorgulamaktadır. Bu çalışmanın evrenini Bitlis'te esnaflık yapan kişiler, örneklemini ise kadın ve erkeklerden oluşan 16 esnaf oluşturmaktadır. COVID-19'un farklı sektörleri nasıl etkilediğini sorgulamak açısından örneklem seçilirken kişilerin farklı sektörlerde hizmet veren kişilerden olmasına dikkat edildi. Çalışmada her bir esnafın farklı deneyimine ayrı ayrı yer vermek açısından nitel yöntemin görüşme tekniğine başvuruldu ve amaçlı örneklem tekniği kullanıldı. Amaçlı örneklem tekniğinin gücünü Patton şöyle aktarmaktadır: "...*derinlikli çalışmalar için bilgi açısından zengin durumlar seçilmesini sağlar. Bilgi açısından zengin durumlar araştırma amacı için önem taşıyan konular hakkında araştırmacının büyük miktarda bilgi edinebileceği durumlardır...*" (Patton, 2002 akt. Glesne, 2013: 59). Konunun bağlamıyla birlikte anlaşılmasına imkân tanıyan nitel yöntem araştırma için zengin bir veri kaynağı sunmaktadır (Neuman, 2016). Görüşme yapılan kişilerin kimlikleri gizli kalınması amacıyla kodlandırıldı. Görüşme yapılan 16 kişi 1'den başlayarak numaralandırıldı ve metin içinde görüşme notlarına yer verilirken kadınlar "K" harfi, erkekler de "E" harfi ile belirtildi. Çalışmanın etik açıdan herhangi bir sorun oluşturmadığını tespit etmek üzere etik komisyonuna başvuruldu, 13/07/2020 tarih ve 2020/05-II sayılı kararla gerekli izinler alındı, katılımcı beyanı ve aydınlatılmış onam formu sunuldu.

²<https://ticaret.gov.tr/data/5d774a8313b876bdfcd7c334/6Illere%20Gore%20Esnaf,%20Isyeri%20ve%20Nufus%20Bilgileri.pdf>, Erişim Tarihi: 16.07.2020

3. BULGULAR

COVID-19 sağlıkla ilgili öncelikli bir konu olmasına rağmen hem küresel ekonomiyi hem de yerel ekonomiyi etkileyen, dönüştüren ve yeni politikaların geliştirilmesinde aktif rol oynayan bir unsur olmaktadır. COVID-19'un yayılmasını engelleyen bir aşının hala bulunulmaması, salgın hastalığının yayılmasının engellenmesinde en başarılı tekniklerinden birisi olarak kabul gören insan hareketliğinin sınırlandırılması önlemi ön plana çıkmaktadır. Bu sınırlama hem uluslararası düzeyde hem de yerel düzeyde ekonomik gelişmeyi engelleyen bir faktör olmaktadır. Bu çalışma hareket sınırlılığının ve temastan uzak durulmasının yerel düzeyde esnaflar üzerinden nasıl bir etki oluşturduğunu ele almaktadır. Bir süre belirli bazı dükkânların kapalı kalması bu sektörde hizmet veren esnafların büyük bir zarara uğramasına neden olduğu ön görülmektedir. Bu kapsamda aşağıdaki başlıklarda Bitlis özelinde COVID-19 sürecinde esnafların hangi durumlarla karşı karşıya kaldıklarına yer verilmektedir.

4. COVID-19'UN BİTLİS ESNAFI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Çalışmanın bu kısmında COVID-19'un Bitlis'teki esnafları nasıl etkilediği ele alınmaktadır. Salgının yayılımını engellemek için dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de hükümet tarafından alınan kararlar çerçevesinde birçok çok alışveriş mekânları belli bir süre kapalı kalmak zorunda kaldı ve bazı esnaflar uzun sayılabilecek bir süre hiç alışveriş yapamadı. Bazı sektörlerde çalışan kişilerin bir kısmı, küçük işletmelerde ise tamamı ya belirli bir süre ya da tamamen işten çıkarıldı. Bu kapsamda görüşme yapılan E16 Bitlis'te koronavirüs ile birlikte genelde esnafların özelde çalıştığı sektörün karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunları şu cümlelerle özetledi:

“Esnaf zaten son yıllarda sıkıntı çekiyordu. Gerek doların yükselmesi gerekse maliyetlerin yükselmesi. Koronavirüsten dolayı işler daha da kötüye gitti. İnsanların evde kalması, daha çok internet aracılığıyla alışverişe yönelmesi esnafı çok büyük bir sıkıntıya koydu. Esnaf kirasını ödemede çok zorlandı. Bu noktada devletten de çok büyük bir destek de almadı. ...teşvik teşvik deniliyor ama çok ciddi bir şey yoktur. Dolayısıyla çok büyük bir sıkıntı yaşandı. Bu hiçbir şeye benzemiyor. Mesela esnaf daha önce ekim olaylarında sıkıntılar yaşadı. Darbe girişiminden sonra sıkıntılar yaşadı. Çeşitli maddi sıkıntılar yaşadı ama bu daha öncekilerin hiçbirine benzemiyor. Esnafı yüzde 10'lara, yüzde 5'lere düşürdü. Ve esnaf şu anda toparlanma sürecinde. Ancak bu toparlanma sürecinde de işlerin iyi olduğunu söylenemez. ... Bu süreçte e-ticarette esnafı çok etkiledi. e-ticaret COVID'den önce, COVID'den bağımsız zaten etkiliyordu. İnsanlar e-ticarete yönelmişti. ... Biz de ciddi etkileniyoruz. Yüklü miktarda ürün alacak müşterilerimiz maalesef e-ticarete yöneliyorlar. COVID'den dolayı çok fazla artı. Belki %80-90 arttı. Bizimle çalışan kargocuların ne kadar geç geldiklerine şahit olduk. Sorduklarımızda, insanlar e-ticaretten çok alışveriş yaptığı için bu yüzden kargolarda gecikme yaşandığını söylüyorlar. Dolayısıyla insanlar e-ticarete çok ciddi yöneldiler. İnsanlar evden dışarı çıkmayınca neredeyse ekmeğini bile e-ticaretten getiriyordu. Bu süreçte öyle firmalar çıktı ki her şeyi ayağına getiriyor. Bu da tabii esnafı çok ciddi etkiliyor.

Bu tabi bizim de e-ticarete yönelmemiz gerektiğini gösteriyor aslında. Bu bize e-ticaretin bir realite olduğunu biz esnaflar olarak bize gösteriyor. ...Biz hac malzemesi satıyoruz. İşlerimiz bu yönde. Ancak malumunuz bu sene umre ve hac iptal edildi. Hac ve umre iptal edilince işimiz temelden sarsıldı. Dükkânı başka şekilde idare etmeye çalışıyoruz. Ancak çok ciddi sıkıntılar yaşıyoruz. Haccın iptal edilmesi zaten her şeyi gösteriyor. Özellikle bizim toptancı firmalarımız çok büyük sıkıntılar yaşadı. Hatta bir kısmı iflas etmek üzere şu anda. Çünkü firmaların yaptıkları stoklar, yaptıkları hazırlıklar hepsi ellerinde patladılar. Bu noktada büyük sıkıntılar yaşandı. Ödemeler daha önce yapıldığı için ürün dönüşmediği için çok büyük sıkıntılar yaşandı. Temennimiz bir an önce gerek hac gerekse umre açılır. Hem ibadete açılması noktasında memnun oluruz hem de alışverişin yapılması, duamız bu yönde. Daha önce gidenler hepsi olmasa da bir kısmı alışverişini burada yapıyordu. Şimdi hac olmayınca ticaret durdu” (E16, 35 yaşında, hac malzemeleri işletmecisi).

Gıda gibi zorunlu ihtiyaç kategorisine giren ürünlerin satışını yapan bazı esnaflar COVID-19 sürecinde çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmasa da E16’ın vurguladığı üzere yerel düzeydeki özellikle küçük ölçekli esnafların başta dükkân kirası olmak üzere çeşitli sorunlarla mücadele etmek zorunda kaldığı görülmektedir. COVID-19’dan önce artış eğiliminde olan e-ticaretin COVID-19 döneminde daha da arttığını ifade eden E16, bu durumun yerel esnaflardan yapılan alışveriş oranını çok düşürdüğünü ve esnafı zarara uğrattığını anlatmaktadır. Hac malzemelerini satan E16, hac ve umreye gidenlerinin bir kısmının daha önce alışverişlerini kendilerinden yaptıklarını ifade ederek hac ve umrenin iptal edilmesi ile hem kendilerinin hem de ürün temin ettikleri toptancı firmaların büyük zarara uğradığını belirtmektedir. Görüşme yapılan diğer bazı esnaflar da belli bir süre dükkânlarının kapalı olmasından dolayı benzer sorunlarla karşılaştıklarını ifade ederek bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle dile getirdiler:

“Böyle bir durumla karşılaşacağımızı beklemiyorduk böyle bir salgın maalesef hazırlıklı değildik. Virüsten dolayı kuaför salonunu kapatmak zorunda kaldık. İki tane yanımda çalışan arkadaş vardı, maalesef onlara yardımcı olamadım. Ortalama 2 ay civarı kuaför salonu kapalı kaldı. Bu süreçte biriktirdiğim parayı harcadım. Bu süreçte giderlerimi karşılamak için yastık altı birikimimi kullandım. Yani işsiz kalan insanlar için üzüldüm ama maalesef elimden bir şey gelmedi” (K1, 39 yaşında, kuaför).

“...çok hazırlıksız yakalandık ve maalesef zor günler geçirdik. Pandemiden öncede işimizde hava durumundan dolayı biraz düşüş vardı ancak hastalıktan sonra çay ocağını kapatmak zorunda kaldık. Çok mağdur olduk. Ortalama iki buçuk ay civarı kapalı kaldı” (E2, 32 yaşında, çay ocağı işletmecisi).

“...yani öğrenci servisi yapıyorum ben okullar tatil oldu ondan dolayı çoğu işim gitti elimden maalesef arabada benim olmadığı için ekonomik olarak zor durumda kaldım. ...Yani okullar tatil edildikten sonra işim durdu zaten arada bulursam geçici birkaç iş yaptım. ...Ben ekonomik olarak çok zor durumda kaldım düğün altınlarımdan bazılarını bozdurdum.

Biz ulaşım sektöründe olanları çok etkiledi sokağa çıkma şehirlerarası ulaşım yasağı okulların tatil edilmesi en çok bize zarar verdi” (E9, 36 yaşında, servis şoförü).

“...lokanta işi yapıyoruz dürüm üzeri çalışıyoruz bu korona döneminde iki buçuk aydır lokantamız kapalıdır. ...korona beni çok etkiledi iki buçuk aydır ne biz çalışıyoruz ne de arkadaşlarımız çalışıyor yani hem bizim için hem de çalışma arkadaşlarımız için zor bir süreç neticede baktığımız zaman ne çalışabiliyoruz nede verebiliyoruz kimseye” (E11, 40 yaşında, lokantada çalışan).

“Böyle bir durum beklemiyorduk çok alacağımız vardı borcumuz vardı bu olay da olunca zor durumda kaldık. ... Evet, maalesef düğünler ertelendi salonlar kapandı ve biz zor durumda kaldık. Ayrıca 3 tane çalışmamız vardı onları maalesef bu süreçte işten çıkarmak zorunda kaldık” (K4, 35 yaşında, gelinlikçi).

“Hala kapalıyız maalesef açamadık daha maddi olarak tabi ki zordayız. Hem kira hem internet aboneliği falan gibi şeyler çok gider var gelir yok. ...İş yerimiz hala kapalı kaç aydır maalesef yani böyle giderse evet kapatmayı düşünüyoruz çünkü gelir yok ama giderimiz çok...” (E10, 32 yaşında, internet cafe işletmecisi).

COVID-19 sürecinde belli bir süre kapalı kalmak zorunda kalan mekânlardan bir tanesi kuaför salonları oldu. Yapılan görüşmede kuaför işletmecisi K1 yaklaşık 2 ay salonun kapalı kaldığını, 2 çalışanını istemeyerek de olsa işten çıkartmak zorunda kaldığını, iş yapamadığı dönemde de kendi birikimini harcadığını belirtmektedir. Çay ocağı işletmecisi E2 de salgın hastalık sürecine çok hazırlıksız yakalandığını, oldukça zor günler geçirdiğini ve K1 gibi yaklaşık 2 ay çay ocağının kapalı kaldığını ifade etmektedir. Servis şoförlüğü yapan E9 okulların tatil olmasından dolayı işlerin durma noktasına geldiğini, ekonomik olarak zor durumda kaldığını, ihtiyaçlarını karşılamak için düğün altınlarının bir kısmını bozmak zorunda kaldığını söylemektedir. Ayrıca COVID-19’dan en çok etkilenen sektörlerden birinin ulaşım sektörü olduğunu vurgulamaktadır. Gelinlik satan K4 de düğünlerin ertelenmesi ve düğün salonlarının kapanmasından dolayı zor durumda kaldıklarını ve yanlarında çalışan 3 kişiyi de işten çıkarmak zorunda kaldıklarını ifade etmektedir. İnternet cafe işletmecisi E10 ise dükkânlarının hala kapalı olduğunu, böyle devam ederse dükkânı kapatmak zorunda kalacağını belirtmektedir. COVID-19 birçok esnaf için zararlı aynı anlama gelse de özellikle ilk süreçte insanların gıda stoku yapması bazı esnaflar için de bir fırsata dönüştü. Bu ürünler üzerine alışveriş yapan bazı esnaflar bu konudaki deneyimlerini şu sözlerle aktardı:

“...ben 50 yaşındayım çok olay gördüm ancak dünyayı bu kadar etkileyen geniş alana etki eden bu çok kötü bir felaket. ...Yani tabii ki çok kötü bir durum bu Allah bir daha göstermesin ancak bizim işlerimizde artış oldu insanlar evde daha çok zaman geçirince özellikle ilk zamanlarda gıda stoku yaptı. ... Yani biz daha çok gıda sektöründe çalıştığımız için açtık genel olarak. Sadece 3-4 gün kapalı kaldık” (E3, 41 yaşında, yerel mahsul işletmecisi).

“Market kısmında satış yaptık Allah razı olsun devlet kurumları ve yardımseverler koliler hazırlattı ihtiyacı olana dağıtıldı. Biz de elimizden geleni yaptık yani satışımız insanlar evde daha çok zaman geçirdikleri için artı özellikle bakliyat yağ gibi gıdalarda. Ancak ayakkabı bölümümüz de işimiz yavaşladı çok. ... Yani insanların durumunu gördük yüksek kiralar vermek zorunda kalan ancak dükkânı kapatılan insanlar zordu gerçekten bizler esnaf olarak insanlara hizmet etmek için varız ama öncelik sağlık eğer sağlıklı değilsek kimseye bir faydamız dokunmaz. Çok kazananlar oldu bu süreçte hiç kazanamayan iflas edenler de bir daha olmasın böyle bir şey” (E6, 47 yaşında, market işletmecisi).

“Biz dediğim gibi uzun yıllardır bu işi yapıyoruz yap-sat işi ayrıca emlakçılık işi yapıyoruz Türkiye’de maalesef müteahhit denince fazla değer görmüyor insan yani ülkenin yarısı müteahhit diye gezince ortalıkta işini düzgün yapmayan milleti dolandıran malzeme çalan çok olunca işte biz işini layıkıyla yapanlara haksızlık oluyor. Gelirimiz aslında durdu ilk başlarda yani insanlar nakit parayı harcamaktan çekindi alan da kredi ile almaya başladı özellikle bu son zamanlarda düşen kredi faiz oranları hareketlendirdi baya. ...şantiye alanlarımız sadece sokağa çıkma günlerinde kapalı kaldı geri kalan günlerde tabii tedbirlere uyarak çalışmalarımıza devam ettik. Biz sadece kendimiz için çalışmıyoruz yanımızda çalışan insanlar ve dediğim gibi malzeme aldığımız yerler ayrıca insanlara yuva veriyoruz biz tabii ki kapatmayı düşünmedik çok şükür biz fazla etkilenmedik ama etkilenen çok esnaf arkadaşımız oldu tabii ki onlar için üzüldük elimizden gelen desteği yapmaya çalıştık” (E12, 42 yaşında, müteahhit).

Yukarıda verilen görüşme notlarında görüldüğü üzere salgın hastalık sürecinde yerel mahsul işletmecisi E3 işlerin daha iyiye gittiğini “...bizim işlerimizde artış oldu, insanlar evde daha çok zaman geçirince özellikle ilk zamanlarda gıda stoku yaptı...” cümlesiyle ifade ettiği görülmektedir. Diğer taraftan aynı kişi COVID-19’un bütün esnafları aynı düzeyde ve yönde etkilemediğini “...çok kazananlar oldu bu süreçte, hiç kazanamayan iflas edenler de. Bir daha olmasın böyle bir şey...” cümleleriyle açıklamaktadır. E12 ise ilk süreçte işlerinde bir duraksama olsa da faiz oranlarının düşmesinin konut alışverişini hareketlendirdiğini dile getirmektedir. Dolayısıyla küresel bir afetin ortaya çıkmasına neden olan COVID-19’un yerelde farklı sektörlerde hizmet veren esnafları E3’ün de belirttiği üzere farklı yönlerde etkilediği anlaşılmaktadır.

5. RAST GİTMİYEN İŞLER, BOZULAN PSİKOLOJİLER, ÇIKARILAN İŞÇİLER VE YENİ ARAYIŞLAR

COVID-19 birçok yerel esnafın işlerini aksattı. İşler rast gitmeyince, kira, fatura ve diğer ödemeler arka arkaya gelince insan psikolojisi ve aile ilişkileri de bu süreçten etkilendi. Dükkânları kapalı kalan birçok küçük esnaf yanlarında çalışan 1 kişiyi, 2 kişiyi işten çıkarmak zorunda kaldı. Dükkânları kapalı kalan esnafların başında; kıraathane, restoran, kuaför, düğün salonları, internet cafe işletmecisi gibi temasın yoğun olduğu ve zorunlu ihtiyaçlar kategorisine girmeyen mekânlar geldi.

Daha önce de kar marjı çok yüksek olmayan bazı esnaflar COVID-19 ile birlikte büyük zarara uğradı ve yeni arayışlara yöneldi. Görüşme yapılan bazı esnaflar COVID-19 deneyimlerini şöyle aktardı:

“...uzun zamandır kapalı maalesef kıraathanemiz. Kira ödemesini gene yapıyorum ancak bir türlü açamadık daha gelirimiz yok yani giderimiz var sadece. ...Böyle bir durum olacağını bilseydim hazırlık yapardım her açıdan ama insan ne bilsin birden çıktı ortaya tüm dünyayı etkiledi. ...Ekonomik olarak çok zorlandım kredilerim de vardı zaten. Sağlık açısından çok şükür bir sorun sıkıntı yok. ...Uzun zamandır kapalı zaten. Bana ait sadece eşyalar var masa sandalye falan gerisi mülk sahibinin onu satmayı düşünüyorum artık tabii böyle devam ederse gücüm kalmadı çünkü. Benim tek gelir kaynağım orasıydı oda kapalı zaten psikolojik olarak da çok zor durumdayım evde duramıyorum dışarı çıkınca da iş güç olmayınca öyle işte Allah yardım etsin” (E8, 42 yaşında, kıraathane işletmecisi).

“Çok kötü bir durumdu bu hem maddi olarak hem psikolojik olarak çok etkiledi. 2 Aydan daha uzun bir süre kapalı kaldı dükkânımız maalesef. Geçimimizi sağlamak için altın bozdurmak zorunda kaldık. Yanımda çalışan arkadaşlara da sadece gıda yardımında bulunabildim bu süreçte maaş veremedim maalesef” (E5, 37 yaşında, dürümcü).

“Sağlık yönünden çok şükür bir sıkıntımız yok. Ama maddi yönden zararım var neticede bir ailem var yaklaşık 75 gündür çalışmıyorum, 2 buçuk aya tekabül ediyor bu süreç içerisinde hesaba vurduğunuz zaman yaklaşık 7 bin TL’ye yakın bir zararım var. Bu da olmadığı zaman neticede kira, su, elektrik faturası ve doğalgaz ayrıca 3 tane çocuk var aile mutfağı var yani hepimiz sıkıntı çektik. Her yönden sıkıntım oldu yani çalıştığım zaman hanede dört beş nüfus var hastalığı dışardan içeriye de taşıyabilirim. Hem maddi yönden hem de sağlık yönünden tedirgin oldum” (E11, 40 yaşında, lokantada çalışan).

“İş yerim 3 aydır kapalı tek gelir kaynağım orasıydı kiracı olduğum için zaten fazla kazanmıyordum kapalı kaldığı dönemde önceden kazandıklarım da gitti hepsi yeni devralmışım cafeyi oda şansımıza böyle bir durum oldu. Geçen hafta gittik tüm bilgisayarları ve masaları falan taşıdık dükkândan eniştenin kamyonu ile götürdük odunluğa bıraktık hepsini çünkü kira ödeyecek durumum kalmadı kapattım dükkânı yani. Son kirayı da verdim abonelikleri de iptal ettim. Bilgisayarları artık satacağım toplu ya da tek tek nasıl olursa para lazım çünkü geçinmek için ve elimdeki satılacak tek şey de maalesef onlar. ...Nasıl anlatayım bilemiyorum çünkü işimiz gitti ekmeğimizi kapattık. İşim zaten zahmetli bir işti yani çok uğraştırıcıydı ama gene de çok şükür ekmeğimizi kazanıyorduk. Ama bu korona onu da elimden aldı şimdi çalışacak bir yer bulmalıyım köyde biraz arazim var ya evi de taşıyacağım köye gideceğim orada ekip biçeceğim aç bırakmaz toprak bizi ya da burada iş bulacağım. Çoğu internet cafeci bu durumda herkes dışarda lokantada cafelerde dip dibe oturuyor orada risk yok ama internet cafelerde herkesin masası ayrı orda risk var çok yanlış bir şey bu. Bize izin verilseydi her müşteriden sonra masaları temizlerdik iyice ama işte böyle oldu. ...

Eskiden olan mesleğimi severdim yani evime ekmek götürürdüm ama şimdi yok herhangi bir mesleğim her ay elimde kalan bilgisayarlardan iki üç tanesini satıp geçineceğim mecbur iş bulana kadar şimdiki mesleğim bu benim. Bu meslekte zoraki bir meslek insanın tezgâhını satması kadar zor bir şey olur mu bilmem” (E13, 31 yaşında, internet cafe işletmecisi).

Kıraathane işletmecisi E8, salgın hastalığın gelmesiyle birlikte ekonomik olarak çok zor durumda kaldığını ve psikolojinin de bu süreçten etkilendiğini “...benim tek gelir kaynağım orasıydı oda kapalı zaten psikolojik olarak da çok zor durumdayım evde duramıyorum dışarı çıkınca da iş gücü olmayınca...” cümleleriyle özetlediği görülmektedir. E5 de E8’e benzer bir biçimde psikolojisinin olumsuz etkilendiğini belirterek 2 ay mekânının kapalı kalmasından dolayı geçimini sağlamak için altın bozdurmak zorunda kaldığını ve yanında çalışan kişilere gıda yardımından başka bir ücret ödemediğini ifade etmektedir. E40 hem maddi olarak hem de sağlık açısından tedirgin olduğunu dile getirirken internet cafe işletmecisi E13 tamamen dükkânı kapatmak zorunda kaldığını söyleyerek yeni bir iş arayışı içinde olduğunu “...şimdi çalışacak bir yer bulmalıyım köyde biraz arazim var ya evi de taşıyacağım köye gideceğim orada ekip biçeceğim aç bırakmaz toprak bizi ya da burada iş bulacağım...” cümleleriyle aktarmaktadır. Bu esnaf gibi kuaför salonunu işletmecisi K14 de ekonomik olarak zorlu bir süreci deneyimlediklerini ve ekonomik açıdan COVID-19 sürecini şu sözlerle aktardı:

“Kuaför salonumuzu kapatmak zorunda kaldık mecbur. Yeni 1 ay falandır tekrar açtık kapalı kaldığı dönemde gelirimiz olmadı eşim öğretmen olduğu için sıkıntı yaşamadık şükür ancak tabii yani normal döneme göre gelir durdu gider arttı kira, fatura gibi giderler. Kardeşim de üniversite öğrencisi olduğu için okul dışındaki zamanlarında gelip yardım ediyordu zaten. Okullar da kapanınca ee salonda kapandı öyle yani. Diğer çalışanım ev hanımı oda eşi de çalışmıyor maalesef onun yani onun için çok üzuldüm elimden gelen desteği vermeye çalıştım tabii ancak oda bir yere kadar maalesef. ...Ortalama 2 ay civarı kapalı kaldı. Yani çalışmadığımız halde para kazanmadık ama kira ödedik fatura ödedik. İnsan çalışmaya alıştığı zaman boşta kalınca zor oluyor çocuklarını da alışmıştı oraya orda oyun oynar zaman geçirirlerdi kapalı kalınca onlar da evde çok sıkıldılar. Tamamen kapatmayı düşünmedim çünkü yaptığım işi seviyorum şu an daha çok dikkat etmem gerekecek farkındayım ama severek yapacağım gene işimi. ...Yani dediğim gibi tabii ki olumsuz etkilendik yani çok şükür ne kadar da aç kalmış olmasak da işsiz kaldık kendimi ona göre ayarlamıştım eşyalarımı yenilemiş taksit yapmıştım. Böyle olunca eşime daha çok yük bindi hem dükkânın kirası hem taksitler yani zor oldu. Şunu anladım ki sağlık en önemlisi en çok dikkat edilmesi gereken şey. Ne kadar parasız yaşam zor olsa da sağlıksız imkânsız bu. İnsanlar eskisi gibi rahat değiller artık özellikle kullanılmamış malzemeler istiyorlar eee buda doğal olarak fiyatları etkiliyor zam yapmak zorunda kaldık belli bir miktarda buna da itiraz edenler oldu yani hem az para ile sağlıklı bakım bu zamanda biraz zor oldu sanki” (K14, 33 yaşında, kuaför).

Sosyal düzeni alt üst eden COVID-19 birçok esnafı da görüşme notlarından da izlendiği üzere hazırlıksız yakaladığı görülmektedir. K14 bu durumu “...kendimi ona göre ayarlamıştım eşyalarımı yenilemiş taksit yapmıştım. Böyle olunca eşime daha çok yük bindi hem dükkânın kirası hem taksitler yani zor oldu...” cümleleriyle dile getirdiği anlaşılmaktadır.

E16 ise toplumdaki birçok sektörün birbiriyle bağlantılı olduğunu, ekonominin ve maddenin insan psikolojisi üzerinde belirleyici olduğunu COVID-19 özelinde şu sözlerle aktardı:

“Bütün ekonomi birbirine bağlıdır. Bir sektör diğer sektörden bana diyemiyor. Hepsi birbiriyle bağlantılıdır. Mesela etrafta restoran, berber gibi yerlerin kapalı olması bizi çok etkiliyor. Çünkü insanlar oralara geldiklerinde bizden alışveriş yapıyorlar. İkincisi psikolojik ve sosyal olarak insanı çok etkiliyor. İnsanları çarşıda görmemek, insanların evde kalması tabii ki esnafın psikolojisini bozuyor. Mesela biz bazen dükkânda duruyoruz ama hiçbir şekilde dışarıda insan yok. Esnaf olmamız hasebiyle dükkânı açmak zorundayız. Biz dükkândayız ama insanlar yok dışarıda. Bu psikolojimizi gerçekten etkiledi. Psikoloji etkileyince, ödemeler de yapılmayınca tabii bu aile ortamına da yansıyor. İnsani ilişkilerine zarar veriyor. Dünyanın yaşadığı bir problem olduğu için idare etmeye çalışıyoruz” (E16, 35 yaşında, hac malzemeleri işletmecisi).

Görüşme notlarından takip edildiği üzere COVID-19 sınırlı bazı esnaf grupları olumsuz etkilemese de esnafın büyük çoğunluğunun düzenini alt üst ettiği görülmektedir. Dükkânların uzun süre kapalı kalması ekonomik olarak esnafı zarara uğrattırırken esnafın da bu sürede yanında çalışan kişileri işten çıkarmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu ekonomik zorluklar bazı esnafın psikolojilerini de olumsuz etkilediği görülmektedir. Bazı esnafın ise dükkânı tamamen kapatarak yeni arayışlara yöneldiği tespit edilmektedir.

6. COVID-19 VE BAZI MESLEKLERİN KIRILGAN YAPISI

COVID-19'un yayılımını engellemek için insan hareketliliğini sınırlandırılmasına yönelik tedbirler yerel esnafın ekonomik kayıp yaşamasına neden olurken COVID-19 tehdidi devam ettiği için bu yasakların kalkması da büyük bir risk barındırmaktadır. COVID-19'un en çok bulaşma araçlarından bir tanesi temas olduğu için esnafın bu salgın hastalığa yakalanma ihtimali artmaktadır. Çünkü özellikle bazı meslek dallarında çalışan kişiler günde onlarca kişiyle temas kurmak zorundadır. Bu mesleklerin başında fırıncı, kuaför, çay ocağı işletmecisi, gelinlikçi, lokantacı, taksici gibi meslekler gelmektedir. Bu mesleklerde çalışan kişilerle yapılan görüşmelerde kişiler COVID-19 açısından mesleklerinin sahip olduğu kırılğan yapılarını şu sözlerle aktardılar:

“İlk çıktığı zamanlar ülkede baya çekindik poşete bile dokunmaya korkuyorduk bende varsa diğerine bulaşır onda varsa da bana, sonuçta sürekli alıp veriyoruz. Ekmeğe dokunuyoruz yani ne kadar eldiven olsa da sonuçta fırından çıkarken illa değişiyor el poşete el değişiyor paraya değişiyor. Korunmak maalesef çok zor bu hastalıktan. Özellikle para alış veriş kötu adama para üstü veriyoruz ondan bozuk para kâğıt para alıyoruz ilk başta aldığım paraları sileyim dedim bir süre yaptım ama oda olmuyor öyle bir geniş zamanda yok zaten. ... Ben gece den açarım fırını gece yarısına kadar açtım. Sürekli birileri gelip birileri gider kimdir nedir bilmezsin hastalık var mı adam da yok mu onu da bilemezsin. Direk teması en aza indirmeye çalıştık parayı tezgâhın üstüne koyuyor ben oradan alıyordum aynı şekilde ekmeği verirken eline çarpmamaya dikkat ediyordum.

Ya da yakından konuşmamaya maskesi olmayanlarla özellikle. ... Benim hasta bir çocuğum var o benim dünyam her şeyim. Onu görmeden nefes alamam en çok ondan korktum ona bir şey olur korkusu ile eve girmeden kapıda soyunur duş alır sonra yanına giderdim. Para kazanılır ama sağlık öyle mi gitti mi bir daha gelmez. İstanbul da akrabalar vardı eşimin tarafından onlar da biri kaptı ve rahmetli oldu. Allah göstermesin o acıyı kimseye” (E15, 42 yaşında, fırın işletmecisi).

“Kuaförlük zor bir meslek direk temas etmek zorunda kalıyorsunuz. Daha fazla dikkat etmek zorundayız biz çünkü her gelen müşteri yeni malzemeler kullanmak istiyor ondan dolayı dikkat ediyoruz. Müşteri sayımızda eksilme oldu bu süreçten sonra. Her kullanımdan sonra dezenfekte işlemi yapıyoruz kullandığımız malzemelere” (K1, 39 yaşında, kuaför).

“Bizler direk halk ile içi içe çalışan insanlarız günde yüzlerce kişi ile muhatap oluyoruz para alış verişi yapıyoruz yani bizim işimiz temas olayından dolayı çok riskli bu süreçten sonra bence her şey değişecek insanlar en azından uzun süre tedirgin bir şekilde yaşayacaklar. ... Dediğim gibi biz insanlar ile çok temas halindeyiz çay veriyoruz onların dokunduğu bardağa verdikleri paraya oturdukları koltuğa dokunuyoruz çok tedirgin oluyoruz bazen ama ekmek parası” (E2, 32 yaşında, çay ocağı işletmecisi).

Temasın en çok olduğu mesleklerden bir tanesi fırıncılıktır. Fırın işleten E15 işi gereği sürekli müşteriyle temas kurduğunu, COVID-19 da temas yoluyla bulaştığı için özellikle ilk zamanlarda büyük bir korkuya neden olduğunu ifade etmektedir. E15 gerekli önlemleri aldığı halde temasın mutlaka olduğu, bu da korunmayı oldukça zorlaştırdığını ifade etmektedir. Temasın olduğu diğer mesleklerden biri kuaförlüktür. Kuaförlük mesleğini yapan K1, çeşitli önlemleri alsa da kuaförlüğün doğrudan temas olmasından dolayı zor bir meslek olduğunu anlatmaktadır. Çay ocağı işletmecisi E2 de doğrudan halk ile iç içe olduğunu ve günde yüzlerce kişiyle muhatap olmak zorunda kaldığını ifade etmektedir. E2, temastan dolayı işlerinin oldukça riskli olduğunu belirtmekte, bu yüksek riskin kendisini tedirgin olmaya sevk ettiğini söylemektedir. Görüşme yapılan diğer bazı esnaflar da mesleklerinin COVID-19 açısından sahip olduğu riskleri şu sözlerle aktardılar:

“Tabii ki insanların vücut ölçülerini aldık herkese maske eldiven ile girin içeri diyoruz ama oda tek başına çözüm değil. Psikolojik olarak hele kızıma sarılamamanın verdiği o durum beni iyice çöktü maalesef. ... Sıradan insanlardan daha tedbirli olmam gerektiğini biliyorum çünkü çok kişi ile temas ediyorum ve bu da kötü bir durum” (K4, 35 yaşında, gelinlikçi).

“Kapalı kaldığımız zamanda ekonomik olarak zorluk çektik çünkü tek gelir kaynağımız orası. Bizim hem paket servisimiz var hem de içerde servis ediyoruz yani sürekli bir dolaşım içerisindeyiz risk oranımız çok yüksek maalesef. Aslında en kötüsü para alışverişi ve evlere servis olayı mecbur temas etmek zorunda kalıyorsun, kapıya paraya asansöre falan yani mecbur yapmak zorundayız” (E5, 37 yaşında, dürümcü)

“Yolcuların dokunduğu yerleri sürekli temizlerim yani her para alış verişinden sonra ellerimi mendil ile silerim, akşam eve gidince kapıda üstümü değiştirir duş alır öyle çocuklarıma sarılırım.

...Yani her gün bir sürü yolcu alıyoruz ve yolcu seçme şansımız yok yaşlı da biniyor genç de koruyabildiğimiz kadar kendimizi korumaya çalışıyoruz” (E7, 45 yaşında, taksici).

“Neticede bir taksi şoförü ile bir memur ile bir olamayız. Sandalye yok bizde şu anda onun dışında yarı yarıya iş düştüğü zaman buradaki 8 tane personel çalışmıyoruz. Bunun dışında bizim için zorluğu var mı tabii ki var zorlukları parayı elden alıyorsun poşete dokunuyorsun servis yapıyorsun. Şimdi şu şekil öncesi gibi her masaya dört beş kişi oturmuyor en fazla iki kişi oda çapraz zaten. Bunun dışında biz de personel olarak maske eldiven dikkat ediyoruz masalar her müşteri kalktıktan sonra kolonya ile siliyoruz cam bardaktan değil de daha çok pet bardak ile servis ediyoruz” (E11, 40 yaşında, lokantada çalışan).

“... 2 aydır ancak açıldığından itibaren tabii ki risk daha fazla çünkü direk temas oluyor gelen kişiye, duş alıp mı geldin, diye sormuyor insan saçına ellerine ayaklarına dokunuyoruz işimiz gereği ne kadar eldiven maske kullansak da eğer karşıdakinde varsa hastalık bunu kapma riskimiz çok fazla. Çocuklarımı artık eskisi gibi götürmüyorum salona yani hemen benim evin altında salon ondan evde bırakıyorum korkuyorum çünkü...” (K14, 33 yaşında, kuaför).

Gelinlik işi ile uğraşan K4, mesleği gereği sürekli müşteri ile fiziksel temas kurduğunu, bu fiziksel temastan dolayı sıradan insanlardan daha fazla önlem almak zorunda kaldığını açıklamaktadır. K4 ayrıca mesleğinin yüksek risk grubunda bulunması, psikolojisi üzerinde olumsuz etki oluşturduğunu anlatmaktadır. Taksicilik yapan E7 de gündelik hayatta sürekli farklı kişilerle muhatap olmak zorunda kaldığını ifade ederken kuaförlük yapan K14 temasla birlikte risk oranının da arttığına dikkat çekmekte ve bunun korkuya yol açtığını ifade etmektedir.

7. ALINAN DESTEKLER

COVID-19 sürecinde devlet tarafından tedbirler kapsamında bazı alışveriş yerlerinin bir süreliğine kapatılması, bazı esnaflarının günlük ciro ve kar marjının düşmesi, e-ticarete yönelik talepte büyük bir artış yaşanması yerel esnafların ekonomik olarak çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmasına neden oldu. Küçük işletmelerde çalışan kişiler işten çıkarılırken kayıtsız çalışan birçoğunun maaşı bu süreçte ödenmedi. Devlet hem esnaflara hem de bu dönemde çalışmayan kişilere yönelik zararı telafi etmek ya da hafifletmek adına çeşitli ekonomik paketler açıklasa da görüşme yapılan esnafların çoğunun bu destekten faydalanmadığı görülmektedir. Görüşme yapılan kişiler bu kapsamdaki düşüncelerini şu sözlerle dile getirdiler:

“Hiçbir yerden destek almadım. İş yerim kiralık ve iki çalışanı var bu süreçte maaşlarında yüzde elli civarı bir düşüş yapmak zorunda kaldım” (E2, 32 yaşında, çay ocağı işletmecisi).

“Hayır, herhangi bir yerden yardım almadım. Esnafa verilecek olan kredilerden bahsedildi ancak biz ondan da faydalanamadık. Mülk sahibi bize ücretsiz bir şekilde bir şey söylemedi sadece iki üç parça şeklinde ödeme imkânı sundu” (K4, 35 yaşında, gelinlikçi).

“...yani dükkânımız yaklaşık 75 gün kapalı kaldı ve hala eski satışımızı yakalayamadık insanlar korkuyor biraz eskisi gibi rahat değil. Yani dikkat edilmesi lazım tabii ki tedbir almaları lazım sağlık her şeyden önemli patronumuz bir ara kapatmayı değil ama personel çıkarabileceğini söyledi biraz daha uzun sürerse çünkü sadece paket servisi bizi kurtarmıyor. ...Bu süreç içerisinde personel çıkarma gibi bir durum olmadı ama bir personele de katkı sağlanmadı. Katkı sağlanmaması da şu şekilde dükkân sahibi de mükellef olarak baktığın zaman kiracıdır. 2 buçuk ay kirasını vermediği zaman ortalama 10 bin TL. Her bir elemana da 2-3 bin TL para veremez o konuda herhangi bir yardım alamadık sağ olsun gene de aradı sordu bizi ihtiyacı olanlara el uzattı. Bunun dışında devletin verdiği bir miktarla bu süre içerisinde bazı yardım kolileri ile bu şekilde geçinmeye çalıştık. ...Örnek olarak söyleyeyim biz 8 tane personel dükkânda çalışıyoruz. Sekizimize de aynı yerden bireysel gelmedi mesela pandemiden bin TL yardım geldi kimine sosyal yardımlaşmadan koli yardımı geldi kimine de hayır sahiplerinden geldi onun dışında belediyemizden gelen yardımlar oldu” (E11, 40 yaşında, lokantada çalışan).

“...tek işim kapalı olan dükkânın kirasını vermek fatura yatırmaktır başkada bir işim yok. Tedbir alınması lazımdı ama en azından destek verilmeliydi kira desteği fatura desteği ama yok her şey bizim sırtımıza kaldı. ...Aynı evde ben eşim 2 çocuğum anne ve babam var. Bin TL aldık sadece hepimiz başvurduk ama aynı evde sadece bir kişi alıyor dediler. Belediyeden gıda paketi aldım iki defa bunun dışında herhangi bir yardım olmadı yani dükkân için kira yardımı yapılsaydı keşke gerisini hallederdim bir şekilde çünkü en ağır yük dükkânın kirasıydı sordum birkaç yere valilik belediye falan yapacak bir şey yok dediler” (E13, 31 yaşında, internet cafe işletmecisi).

“Herhangi bir yerden destek almadım. Çalışan arkadaşımı yönlendirdim verilen bin TL yardımı alması için başvurması için. Bende elimden geldikçe yardımcı olmaya çalıştım ona para veremedim ancak gıda yardımında bulundum. Çocuğu için bayramlık elbise falan aldım. Bunları söylemek gerçi doğru değil yani ama sordunuz” (K14, 33 yaşında, kuaför).

Çay ocağı işletmecisi E2 yanında çalışan kişilerin maaşlarının yarısını verebildiğini ifade ederken kuaför salonu işleten K14 kapalı oldukları süre zarfında çalışanlarına sadece gıda yardımında bulunabildiğini ifade etmektedir. Yine E11 de çalıştığı lokantadan aynı yerde çalışan 8 arkadaşı ile birlikte maaş almadığı anlaşılmakta ve çeşitli yerlerden gelen yardım paketleriyle geçimini sağladığı görülmektedir. Görüşme yapılan esnafın çoğunun ise devlet tarafından sağlanan desteklemelerden yararlanamadığı tespit edildi. Görüşme yapılan E16 devletten daha kapsamlı bir destek beklediklerini şu sözlerle aktardı:

“Biz elhamdulillah Müslümanız. Faiz noktasında çok dikkat ediyoruz, hassasiyet gösteriyoruz. Hiçbir zaman faizli bankalardan para çekmemeye çalışıyoruz, uzak durmaya çalışıyoruz. Ama devletimiz esnafa 25 bin TL destek vereceğini açıkladı. Ancak 30 bin lira geri ödemeli olarak. Ancak bu noktada hassas olduğumuz için bunlara tevessül etmedik. Dolayısıyla devlet 2017 yılında yaşadığımız sıkıntılarda faizsiz kredi vermişti. 20 bin lira aldık 20 bin lira geri ödedik. Aslında bunu yapabiliirdi, bunun daha iyisini yapabiliirdi. Çünkü bu çok daha sıkıntılı bir süreçti. Bunu yapmadı. Bunu yapabiliirdi. O yirmi beşi verirken de bazı şartlar öne sürmüştü.

O şartlar bile çok sıkıntılıydı. Son beş senede kredi çekmemiş esnaf istiyordu. Son beş senede kredi çekmemiş esnaf çok azdır. ... Birçok esnaf kirasını ödeyemedi, dükkân sahibi kiracısını çıkardı. Bu noktada ciddi destek gelmesi gerekiyordu, kira noktasında. Küçük esnafları özellikle kast ediyorum. Büyük esnaflara zaten gerekli desteği verdi. Bir kanun çıkarılıp dükkân sahiplerinin 3-5 ay kira almama ya da erteleme yapılabilirdi. Esnafın kredi kartı harcamaları çok olur, nerdeyse bütün bankalar... Bankası hariç her kes kendi çıkarını düşündü, herkes esnafı ezdi. Nasıl olsa esnaftan kazanıyorum dedi. Dolayısıyla en çok ezilen, sıkıntı çeken esnaf oldu. Memurlar genelde maaşları düzgün yattığı için sıkıntı yaşamadı. Esnaflar gerçekten çok büyük bir sıkıntı yaşadı” (E16, 35 yaşında, hac malzemeleri işletmecisi).

K16 devletin COVID-19 ile mücadele kapsamında esnaflara sunduğu ekonomik paketin çeşitli sınırlılıklara sahip olduğunu ifade ettiği görülmektedir. K16, kredinin faizli olarak verilmesi, yakın zamanda kredi alınmamış olması gibi şartların esnafların krediye başvurmasını zorlaştırdığını düşünmektedir. Ayrıca kredi yerine kira desteği gibi uygulamaların daha faydalı olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca K16, bu süreçte bankaların esnafa yönelik kolaylaştırıcı rol oynamak yerine esnaftan daha fazla kar elde etme gayreti içinde olduğunu açıklamaktadır.

SONUÇ

COVID-19 başta sağlığa yönelik bir tehdit olsa da toplumsal hayatın birçok alanının düzenini bozan bir etki oluşturdu. Salgın hastalık siyaset ve sosyal yapıyı dönüştürürken ekonomik düzeni yerinden sarstı. Bu bağlamda COVID-19’un olumsuz etkilerini derinden hisseden ve ekonominin önemli bir bileşeni olan yerel esnaflar oldu. COVID-19 sürecinde Bitlis’teki esnafın durumunu ele alan bu çalışmada görüşmeye katılan kişilerin ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldıkları tespit edildi. Çalışmada, salgın hastalık tedbirleri kapsamında uzun sayılabilecek bir zaman dükkânların kapalı olması; korku, endişe ve önlemlerden dolayı esnafların eski günlük ciro ve kar marjını yakalayamaması, diğer taraftan dükkânın kira ve vergilerini ödemek zorunda kalması esnafların ekonomik olarak zor bir dönem yaşamasına neden olduğu sonucuna varıldı. Ayrıca COVID-19’dan önce artış eğiliminde olan e-ticaretin salgın hastalıktan sonra daha da artması yerel esnaftan yapılan alışverişin azalmasına neden olduğu görüldü. Çalışmada, esnafların gündelik hayatta birçok kişiyle temas kurmak zorunda kalması salgın hastalığın esnaflara bulaşma riskini arttırdığı izlendi. Bununla birlikte devlet tarafından sunulan ekonomik destek paketlerin çeşitli sınırlılıklara sahip olması ve kapsamının dar kalmasından dolayı görüşme yapılan esnaflar tarafından bu paketlere rağbet edilmediği anlaşıldı.

Sonuç olarak COVID-19 küresel ekonominin alt üst olmasına neden olurken Bitlis esnafı üzerinde de derin etkiler oluşturmaktadır. Çoğunluğu küçük ve orta işletmelerin olduğu Bitlis’te her esnaf COVID-19 sürecini farklı deneyimlese de görüşme yapılan kişilerin ekonomik olarak kayıp bir yıl yaşadığı görülmektedir. Esnafların maddi zararını karşılamak üzere çeşitli politikalar uygulamaya konulsa da görüşme yapılan Bitlis’teki esnafların bu desteklerden yeterince faydalanmadığı anlaşılmaktadır.

Başvurulan kredilerin faizli verilmesi ve birtakım şartlara bağlanması kredi alımını zorlaştırdığı görülmektedir. Çalışma özellikle orta ve küçük işletmelere kira desteğinin sağlanmasını ve onlara faizsiz kredi imkânı sunulmasını, esnaflardan belli bir süre vergi alınmamasını, COVID-19'a yakalanan esnaflara çeşitli fırsatlar tanıtılmasını önermektedir. Ayrıca Bitlis'te esnafların COVID-19 sürecinden nasıl etkilendiklerini, sahip olduğu özel koşulları daha detaylı analiz etmek ve esnafların durumlarını iyileştirmek için daha kapsamlı bir çalışmanın gerçekleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2020). “Korona Sonrası Dünya: Ekonomik, Sosyal ve Akademik Hayatta Ne Değişecek, Ne Değişmeyecek?” Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği. (Eds.) Muzaffer Şeker, Ali Özer ve Cem Korkut. Türkiye Bilimler Akademisi. 279-298.
- Alkan, H. (2020). “COVID-19 Sonrasında Yönetmelik Kapasite: Demokrasi Bağlamında Devletlerin Geleceği” Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği. (Eds.) Muzaffer Şeker, Ali Özer ve Cem Korkut. Türkiye Bilimler Akademisi. 255-278.
- Benson, C. ve Clay, E. (2003). Economic and financial impacts of natural disasters: an assessment of their effects and options for mitigation: synthesis report. *Overseas Development Institute, London*.
- Fernandes, N. (2020). Economic Effects Of Coronavirus Outbreak (COVID-19) On The World Economy.SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3557504> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3557504>.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş*. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu (Çev. Eds.), (3.baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Göze Kaya, D. (2020). Koronavirüs Pandemisinin Küresel Ekonomideki İzleri: Kamu Finansman Dengesi, Ticaret Hacmi, Enflasyon, İşsizlik ve Ekonomik Büyüme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 221-237.
- Güven, H. (2020). COVID-19 Pandemik Krizi Sürecinde E-Ticarette Meydana Gelen Değişimler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 251-268.
- Kadıoğlu, M. (2011). Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği.
- Kılıç, O. (2020). “Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri.” Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği. (Eds.) Muzaffer Şeker, Ali Özer ve Cem Korkut. Türkiye Bilimler Akademisi. 13-54.
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicelik yaklaşımlar* (Çev: S. Özge). Ankara: Yayın Odası Yayınları.
- Porfiriev, B. (2012). Economic issues of disaster and disaster risk reduction policies: International vs. Russian perspectives. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 1, 55-61.
- Şahin, F. ve Demir, S. (2020). “Virüsler, Viral Pandemileri Etkileyen Faktörler ve Sonuçları” Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği. (Eds.) Muzaffer Şeker, Ali Özer ve Cem Korkut. Türkiye Bilimler Akademisi. 55-76.